

Közérdekű munka

Dolgozatom a közérdekű munka végrehajtásával összefüggő problémákat érinti. Ennek tükrében szeretném érzékeltetni, mi az oka annak, hogy Magyarországon e büntetés nem népszerű. E rövid írás nem a teljesség igényével készült, nem tűz maga elé tudományos igényeket és célokat. Mindössze a fővárosban elrendelt és végrehajtható ügyeket érinti. Ezekről kívánom tájékoztatni a jogalkalmazókat és e büntetés végrehajtóit. Tanulmányomban felhasználtam és idézem dr. Kelemen Ágnes 1987. évi angliai tanulmányútján szerzett tapasztalatait.

A jogi szabályozás lényege

„A közérdekű munkát (community service) Angliában kezdetben kísérletként hat körzetben vezették be. Fokozatosan terjesztették ki a nagyvárosi kerületekre és néhány mezőgazdasági körzetre. 1979-ben tették általánossá a felnőttkorú elkövetőkre, később leszállították a korhatárt 16 évre. A szankció lényege, hogy arra kötelezi az elkövetőt, fizetség nélkül végezzen munkát a közösség részére. A határozat előfeltétele az elkövető alkalmassága és egyetértése, valamint az, hogy megfelelő munkalehetőség álljon rendelkezésére az adott területen. A büntetés minimum 40, maximum 240 óra, amit 12 hónapon keresztül kell teljesíteni. A határozatban meg kell állapítani azt a területet, helyiséget, ahol a végrehajtásra sor kerül, és ahol az elkövető lakik. A munkát szervező irányításával kell végezni, aki meghatározza a konkrét feladatokat. A bíróság, mielőtt e büntetési nemet alkalmazza, kötelezően beszerzi a környezettanulmányt, amely tisztázza a vádlott körülményeit, és azt, hogy alkalmas-e a munka elvégzésére. Fel kell mérni az adott területen van-e megfelelő munka, biztosítható-e a hatásos felügyelet. A munka kijelölésénél figyelembe kell venni az elkövető képzettségét, egészségi állapotát, a munkavégzés időpontjának meghatározásánál a munkaviszonyban végzett munkát, az esetleges iskolai tanulást vagy a családdal szembeni kötelezettségeket. Az elítélt köteles lakóhelyének változását bejelenteni. Ha az elítélt megszegi az előírt feltételeket vagy nem megfelelően dolgozik, figyelemzésben részesítik, ezt követően a megfelelő indok nélküli ismételt és súlyosabb mulasztások esetén a probation officer (pártfogó) a bírósághoz fordul további intézkedésért. A bíróság 400 fontig terjedő bírságot szabhat ki vagy visszavonhatja a határozatot és kiszabhatja a bűncselekményért egyébként eredetileg alkalmazható büntetést, intézkedést.”

Angliában tehát valóságos gyakorlat ez a büntetési nem. 1979-ben a bíróságok összesen 15 700 határozatot hoztak, ez a szám 1985-ben 38 300-ra emelkedett. Ez a büntetés a nem kis súlyú bűncselekményekért alkalmazott büntetések és intézkedések tíz százaléka.

A húsz év körülieknél a határozatok mintegy 50%-ában alkalmazzák, a 40 éven felülieknél viszonylag kis számban, a nőknél pedig körülbelül 5 százalékban születik ilyen ítélet. Csaknem minden bűncselekményfajtnál, de különböző arányban veszik számításba a közérdekű munkát. Döntő szempont a mérték meghatározásánál, hogy szabadságvesztés vagy pénzbírság alternatívájaként alkalmazza-e a bíróság. Tapasztalataik szerint a nagyon hosszú tartam (1 év a maximum) túlmegy a tűréshatáron és veszélyezteti az eredményes végrehajtást. A szabályok megszegésére leggyakrabban 9-10 hónap után kerül sor.

Itthon – „vagylagos”

Magyarországon a közérdekű munkát az úgynevezett „*vagylagos*” büntetési nemhez sorolják. Kisebb súlyú bűncselekményt elkövetőknél alkalmazzák. 1993 óta nem alakult még át „valóságos” gyakorlattá. A főváros területén 1993-ban 19 ügyben, 1994-ben 64 ügyben, 1995 első negyedévében 20 ügyben rendelték el. Az ügyeket áttekintve kilencven százalékban lopás vétsége miatt, 4 esetben csalás vétsége, 6 esetben közokirat-hamisítás büntette miatt Magyarországon mintegy 50%-ban 40 napot, 25%-ban 60 napot ítélt meg a bíróság, a fennmaradó 25% 10, 20, 30 nap, mindössze egyetlenegy büntetésnél szerepelt 100 napos büntetés.

A végrehajtás szabályainak megszegésére 40%-ban úgy kerül sor, hogy az elítélt a büntetést meg sem kezdte, hanem rögvest kivonta magát a végrehajtás alól. A fennmaradó 60% pedig büntetésének a feléig sem ér el. A krízis 10–15 nap után „áll be”. Az elkövetők ötven százaléka 30 éven aluli, huszonöt százalékuk 30 és 40 év közötti, a másik huszonöt százalék 40 év feletti. Iskolai végzettségük: hetvenöt százalék 8 általánost végzett, húsz százalék nem végezte el a 8 általánost, négy százalékuk analfabéta, és mindössze egy százalékuk érettségizett.

Magyarországon az 1993. évi XVII. törvény kiiktatta a szigorított javító- nevelő munkát a büntetési nemek köréből, a javító-nevelő munkának pedig csak a közérdekű munkaként végrehajtható változatát hagyta meg úgy, hogy a közérdekű munkát önálló büntetési nemként szabályozta. A bíróság ítéletében kötelezi az elkövetőt, hogy „*köteles a részére meghatározott munkát végezni*”. Az elítélt személyi szabadsága egyébként nem korlátozható. A közérdekű munkát minimum hetenként legalább egy napon, a heti pihenőnapon vagy a szabadnapján díjazás nélkül végzi. A közérdekű munka legrövidebb tartama egy nap, leghosszabb tartama száz nap. Az ítélet meghozatalakor a bíróság nem szerez be környezettanulmányt. A végrehajtás helyét nem az ítélet, hanem a büntetés-végrehajtási bíró jelöli ki. A munkahely kijelölésekor a hivatásos pártfogó tesz javaslatot a büntetés-végrehajtási bírónak. Ha az elítélt a munkakötelezettségének önként nem tesz eleget, a közérdekű munka, illetőleg ennek hátralévő része helyébe szabadságvesztés lép. Ezt a szabadságvesztést fogházban kell végrehajtani. Az „átváltoztatásról” a hivatásos pártfogó javaslatára és az ügyész indítványára – az elítélt meghallgatása alapján – a büntetés-végrehajtási bíró dönt.

Gyakorlati alkalmazása

Angliában e büntetési nem bevezetésére alapvetően azért került sor, mert a kormányzat büntetőpolitikájának egyik fontos eleme, hogy a kis és közepes súlyú bűncselekményt elkövetőket (mintegy 2 évig terjedő kiszabandó szabadságvesztésig) a bíróságok csak végső esetben ítélik szabadságvesztésre. Ennek elsődleges oka az, hogy a börtön nem alkalmas az elkövető megnevelésére, magas a börtönben lévők száma, ezen túlmenően a végrehajtás igen költséges. A büntetést igen jelentős konkrét hátránynak tekintik; a büntetés lényegesen korlátozza az elítélt szabadidejét a huzamos ideig tartó tétlenség nélküli munka miatt.

A közérdekű munka alkalmazásának lehetőségét és eredményességét alapvetően a jól szervezett és gondosan ellenőrzött végrehajtás határozza meg. *„Angliában nagy hagyománya van és igen jól kiépítették az úgynevezett Probation Service-ket (nálunk ilyenek a hivatásos pártfogók). A Probation Service-nek számos feladata van. A bíróságoknak »reportokat« (környezettanulmányt) készítenek, súlyosabb ügyben a bíróságok ugyanis nem szabnak ki büntetést részletes környezettanulmány nélkül. Évi kb. negyedmillió az ilyen környezettanulmányok száma. Hetezer szakmailag képzett probation officer dolgozik, közülük 5 545 főfoglalkozású, mellettük 1500 részfoglalkozású alkalmazottat, továbbá mintegy 4000 fős kiegészítő személyzetet foglalkoztatnak. Például 1985-ben 110 000 elítélttel volt dolguk. Végrehajtják a próbára bocsátásra vonatkozó határozatot, felügyeletet gyakorolnak a felfüggesztett szabadságvesztésre ítélték jelentős részénél, foglalkoznak a feltételes szabadságra bocsátottakkal, valamint azokkal a volt elítéltekkel, akik a segítségüket igénylik. Ide tartozik a közérdekű munka végrehajtása is. Erre a célra külön és kizárólag ezzel foglalkozó részlegeket hoztak létre!*

Vezetője az úgynevezett Senior Probation Officer. Az ő irányítása alatt dolgoznak a Probation Officer-ek és a munkákat közvetlenül szervező és irányító »supervisorok«. Megfelelő adminisztratív apparátussal rendelkeznek. Gépkocsi áll rendelkezésükre a munkahelyek szervezésére és ellenőrzésére. E szervezet deríti fel azokat a helyi lehetőségeket, a munkahelyeket, ahol a közérdekű munkára sor kerül. Ugyancsak ők ellenőrzik és irányítják a munkavégzést. Az elítéltekkel és a kedvezményezettekkel napi kapcsolatban vannak, konkrétan irányítják őket.

Magyarországon a hivatásos pártfogók végzik a közérdekű munka végrehajtásával kapcsolatos feladatokat. Angliai kollégáikhoz hasonlóan végrehajtják a bíróságok próbára bocsátásra vonatkozó határozatait, felügyeletet gyakorolnak a felfüggesztett szabadságvesztésre ítéltknél, foglalkoznak a feltételes szabadságra bocsátásokkal, valamint azokkal a volt elítéltekkel, akik a segítségüket igénylik. A közérdekű munka végrehajtásával kapcsolatban nem hoztak létre kizárólag ezzel foglalkozó részleget. Ebből következik, hogy ha nincs „külön részleg”, nincs vezető sem, akinek irányításával dolgoznak, és nincs a munkát közvetlenül szervező és irányító „supervisor” sem. Megfelelő adminisztratív apparátussal, hivatali gépkocsival nem rendelkeznek. Nem ők irányítják a munkák végzését hanem a munkahelyi vezetők, nincsenek napi kapcsolattartásban az elítélttel munka közben. Csupán a munka kijelölésénél és elindításnál veszik fel a kapcsolatot az elítélttel és a munkahellyel. Ellenőrzést 3 hónap után végeznek személyesen, azt nézik, a

munkahely eleget tesz-e kötelezettségének. A köztük lévő kapcsolat a „Nyilvántartó karton” feljegyzéseiből ismerhető meg.

„A megyékben és a fővárosban működő munkaügyi központok rendszeresen tájékoztatják a megyei (fővárosi) bíróságot azokról a munkahelyekről, amelyek a közérdekű munka végzésére elítéltek kijelölését igénylik.” A Bv. tvr. e paragrafusa nem érvényesül a gyakorlatban, bár van egy névsor, ami összesen 10 munkahelyet tartalmaz. Ezek a munkahelyek elsősorban kórházak, bölcsődék. Persze itt igen sok a kiszolgáltatott személy, ilyen területen nem látnak szívesen úgynevezett „bűnözőket”, vagyon ellen vétőket egyáltalán nem foglalkoztatnak. A hivatásos pártfogók „ügyeskedése” révén 2 működő munkahely van, melynek kijelölése általában igen eredményes. Az egyik a Kamilla Kft., a másik a Volánbusz Rt., átmenetileg szóba jön az Igazságügyi Sport Klub.

Szociális intézményeknél, például öregek napköziotthonaiban nagy riadalmat keltenek, ha „bűnözők” segítenének az ápolásban, illetve a sétáltatásnál. Angliában ezt sikeresen megoldják, nálunk azonban sok „megcsontosodott” szokás él, nincs olyan nagy tolerancia, mint Angliában, ahol alapvetően szociális területen keresnek és találnak munkavégzési lehetőséget.

A vádlott alkalmassága

Angliában a vádlott alkalmasságának jogszabályban elrendelt kötelező vizsgálata fontos szerepet tölt be a közérdekű munka alkalmazásánál. A bíróságok ezt a kérdést rendkívüli alapossgal vizsgálják. Az alkalmasság megítélésénél a Probation Service környezetanulmányának döntő jelentősége van. Kötelezően be kell szerezni tehát a környezetanulmányt, melyben a Probation Service Officer bizonyítékokkal alátámasztottan nyilatkozik arról, hogy az elkövetőt a személyi körülményei alkalmassá teszik-e a büntetésre, és az adott területen van-e megfelelő munkalehetőség. Az elkövető életvezetésében, életkörülményeiben bizonyos fokú stabilitás szükséges. Ez a stabilitás megítélhető abból, hogy az elkövetőnek van-e állandó lakóhelye, állandó munkája, vagy ha munkanélküli, ez mennyire függ össze saját életvezetésével és mennyire a munkanélküliség általános problémáival. Van-e az elkövetőnek családi háttere. Részletes vizsgálat tárgyát képezi a vádlott egészségi állapota, nincs-e olyan betegsége, amely a munka végzésében jelentősen akadályozná, netán a munkavégzést kizárná. Részletesen vizsgálják az elítélt elmeállapotát, nem pszichopata-e, van-e kábítószer- vagy alkoholfüggősége.

Magyarországon az ítélelhozatalkor nem vizsgálják meg részletesen, hogy az elítélt alkalmas-e a büntetési nemre. Környezetanulmányt sem készíttetnek a hivatásos pártfogókkal. A munkahely kijelölésénél ugyan figyelembe veszi a pártfogó az elítélt egészségi állapotát, szakmai képzettségét, és a büncselekmény jellegét, de sok esetben a büntetés végrehajtásakor derül csak ki az elítélt gyógyíthatatlan betegsége, vagy hogy az elítéltnek nincs biztos háttere, hajléktalan, az állandó bejelentett lakása fiktív. Állandó munkahellyel nem rendelkezik, megélhetését alkalmi munkákból fedezi. A vizsgált aktákból megállapítható, hogy hatvan százalékuk hajléktalan, súlyosan beteg, vagy azért nem lehet végrehajtani a közérdekű munkát, mert alkalmi munkákból tartja fenn magát, és a

„közérdekű munkát végző napokon” rendszeresen kap olyan jól fizető alkalmi munkát, amelyből megélhetését biztosítja, így érthető, ha kivonja magát a végrehajtás alól. Felkutatása nehézkes, mert hajléktalan, bejelentett lakással nem rendelkezik.

A munka jellege

„Angliában a közérdekű munka hatásosságának szempontjából alapvető jelentőséget tulajdonítanak a munkák jellegének. Alapvető elv, hogy az elvégzendő munkákból a közösségnek és az elkövetőnek is előnye származzék. Erre a célra elsősorban a szociális, egészségügyi területek és a fiatalokkal foglalkozó intézmények a legalkalmasabbak. Az elkövető oldaláról nézve ez a munka részben reparációs jellegű a társadalom részére, és lehatóséget nyújt a társadalomnak okozott hátrány jóvátételére.”

Magyarországon az eddig vizsgált anyagok között a munkahelyek és munkakörök sajnálatosan nem olyanok, amelyek a társadalom részére reparációs jellegűek. Többnyire „háztakarítói” „utógondozó” munkakörök. Érezhető, ezek az „ingyenesség” mellett megszégyenítőek, lealacsonyítóak. 1994-ben mindössze 3 olyan munkakör akadt, amely nem ilyen megszégyenítő: gépiró, éjjeliőr, és szobafestő. Természetesen ennek oka az is, hogy az elítéltek között elvétve lehet találni szakképzett személyt.

Megállapítható, hogy a főváros területén elrendelt közérdekű munkák mindössze negyven százaléka eredményes. A személyek életkörülményeit vizsgálva megállapítható, hogy ők többnyire 30 év alattiak, biztos családi háttérrel, bejelentett lakással, és főleg állandó munkahellyel rendelkeznek. Az „átváltoztatásra” okot adók 30–40 év közöttiek, sőt 40 év felettek, többnyire hajléktalanok, állandó munkahelyük nincs, egészségtelen az életvitelük, alkoholisták.

Az angliai tapasztalatokat vizsgálva megállapítható, e büntetés eredményessége abban rejlik, hogy a végrehajtás körülményei imponálóan jók, legalábbis a magyar hivatásos pártfogók szemszögéből. Egyetérttek dr. Kerecsi Klára kriminológussal abban, hogy e szabadságelvonással nem járó szankciókat úgy építette be a jogalkotó a büntetési rendszerbe, hogy mindeközben elfelejtette megteremteni, a működés szakmai, gazdasági, infrastrukturális hátterét, következésképp a pártfogókra hárította át a feltételek megkeresését, megteremtését. E feladatnak, különösen a megváltozott társadalmi körülmények között, a pártfogók nem tudnak megfelelni. Ha a végrehajtás során továbbra is csak a hivatásos pártfogók „ügyességére” számíthatunk, nem remélhető, hogy e büntetési nem sikeres és eredményes lesz Magyarországon.

Az eredményességen azonban változtatni lehetne az ítékezés és a végrehajtás során egyaránt. Elsősorban változtatni kellene az elkövetők körét illetően. A büntetést, az angliai példát követve, elsősorban a középkorú vagy fiatalabb és stabilabb háttérrel rendelkező elkövetők esetében lenne célszerű alkalmazni. Az elkövetők „alkalmasságát” is figyelembe kellene venni, hiszen a vizsgálat is mutatja, hogy e büntetést nem célszerű alkoholisták, lumpen, hajléktalan elkövetővel szemben alkalmazni. Az ítékezésnél a végrehajtás eredményessége érdekében „környezettanulmányt” kellene beszerezni a hivatásos pártfogóktól.

Dr. Takács Jolán